

MOLIÈRE ELSŐ NYOMAI A MAGYAR IRODALOMBAN.

(Első közlemény.)

Az örökifjú Goethe, a kihez sokszor aesthetikai elveiért is fordulunk, önéletírásában a Wieland-féle Shakespeare fordításról szólva, kiemeli a műfordítás nagy hasznát: hagyjuk úgymond a pontos, philologiai fordításokat a tudósoknak s adjunk közönségünk, de különösen ifjúságunk kezébe jó, folyékony prózafordítást, melyben lehull a külsőség s kitűnik a tiszta, teljes tartalom.

A kultúra, az irodalom fejlettségének egyik fokmérője az, hogy miképen vannak benne képviselve a világirodalom nagy alakjai. Irodalmunkban már meghonosodtak a nagy írók: elégedetten tekinthetünk Shakespeare és Molière-fordításainkra s Dante, Ariosto és Tasso, a Nibelungének, Goethe és Schiller, Cervantes, Calderon és Moreto, Milton, Byron és Tennyson illően vannak képviselve irodalmunkban, de hatásukat monografiaszerűen még nem dolgozták fel.

I. Molière hatásának kezdete.

Ha Molière befolyását irodalmunkra tárgyilagosan akarjuk méltatni, előre kell bocsátanunk, hogy a nagy író irodalmunk egy korszakában sem volt valami óriási hatással. Ennek okai közelekre szedve: az aesthetika elemei szabálya az, hogy a komikum igen szűk határok közé van szorítva, időbeli, nemzeti s egyéni viszonyoktól függ. Kölcsey Jean Paul nyomán már erősen kiemeli a komikum ingatag alapját, kifejti, milyen hamar lesz a komikus író korának s nemzetének határán túl homályossá s idézi Rabener hasonlatát, mely szerint »a komikum szépsége hasonlít az oly színészekhez, melyek új korokban fénylenek, de idő múlva halványakká lesznek«. Molière műveiben az általános emberi mellett jelentékeny a nemzeti elem: első sorban francia író, egyike a legnemzetibb íróknak, a ki fordításban sokat veszít borsából, savából. A másik ok az, hogy irodalmunk állandóan leginkább a német irodalom hatása alatt állt s nevezetesen a francia és angol hatások gyakran német csatornákon kerültek hozzánk. Már pedig Molière hatása

a német színpadon sem volt korszakot alkotó. A német irodalmi kritika első diktátora, a tragédiában francziáskodó Gottsched lenézi Molièret, a minthogy korában a francia klasszikus dráma általában veszít népszerűségéből a szénvedélyesebb angol színjáték javára, melyből a Wieland fordításában megjelenő Shakespeare és a mindinkább hódító társadalmi dráma terén Lillo és Moore a legkedveltebb minták.

Maga Molière Francziországban is némileg leszorul a színpadról, mikor Diderot »genre sérieux«-je mind nagyobb befolyásra tesz szert. A »rikató vígjáték«¹ nagy alakjai: Destouches, Marivaux, Nivelle de la Chaussée és Mercier lesznek a divatos vígjáték-írók s annyira megkedveltetik magukat, hogy a napi érteken jóval túl-látó szellemek is többre becsülik őket Molièrenél. Maga a két legnagyobb német kritikussal sem fogadja kedvezően a nagy író: Lessing védi ugyan a »Nők iskolája«-t Voltaire-rel szemben (Hamburgi Dramaturgia 53. darab), de különben csak az alsó komikumot akarja benne elismerni, Schlegel Ágost Vilmos pedig valósággal gyűlöli Molièret.² Általában ez a kor Destouchest, többre becsüli Molièrenél, mert kortársaként jobban is élvezhette,³ és az általános áramlattal haladva, vezető Bessenyeink sem Molièrehez megy tárgyért, hanem a hozzá közelebb álló, divatosabb Destoucheshoz.

A Hamburgi Dramaturgia után másfél évtizeddel kapja Magyarországon az első érdemlegesebb méltatást Molièreről *Szerdahelyi György* »Poesis dramatica«-jában, a ki kételkedés nélkül ítéli neki az elsőség koszorúját, de nem nézi el fogyatkozásait sem: túlzásait s a csomók átvágását.⁴ »Molière, a kit gyakran említettem,

¹ Így fordítom a »comédie larmoyante«-ot, melyet Lessing »weinerliches oder rührendes Lustspiel«-nek fordít.

² Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur (Eilfte Vorlesung: Molière darabjainak elvető elemzése). — Vorlesungen über schöne Literatur und Kunst cz. jegyzeteiben pedig így foglalja össze véleményét: »Molière, Buffon. Regelmässige Composition. Neure Franzosen ihn in letzterer zeit, weit übertroffen.« (Minor kiadásában II. köt. 387. l. v. ö. még 391. l.)

³ A német írók itéletét sokszor elfogultan összeállította C. Humbert: Deutschlands Urteil über Molière. Oppeln 1883.

⁴ *Poesis dramatica, ad aestheticam, seu doctrinam boni gustus conformata*, authore Georgio Aloysio Szerdahely. Budae 1784. De comoedia. Caput octavum. 180 l. »Joan. Bapt. Poquelinus Molière, quem ego frequenter nominavi, curiosus naturae speculator praecipuas Plauti, Terentiique dotes conjungere, exprimereque nisus est. Cessit res e sententia; est enim pater comoediae Gallicae non solum in componendo, sed etiam in agendo. Ars, dialogus, characteres, sales, ioci, vivacitas, gratia, divitiae, aliaeque virtutes sunt in eo magnae. Sine iniuria veterum praefertur, Aristophani, Plauto et Terentio. In Misanthropo et Eruditis mulieribus et alibi frequentius pictor, ac philosophus est admirabilis. Bolavius hunc solum dixit esse comicum. Voltaire et Riccoboni suas de illo cogitationes ac inditia descripserunt. Huic aetati non ubique placet; in iocis et characteribus supra modum ire dicitur; ita nonnumquam apparet. In enodatione tricarum non semper felix; at hic etiam patronum habet in Abbate Batteux.

a természet gondos megfigyelője, Plautus és Terentius legfőbb kiválóságait törekszik magában egyesíteni. Ő a francia vigjáték atyja nemcsak a kigondolásban, hanem az előadásban is. Művészete, a párbeszéd, a jellemek, az élczek, tréfák, elevenség, báj, leleményesség és egyéb kiválóságok nagy mértékben vannak meg benne. Joggal helyezik őt a régiak, Aristophanes, Plautus, Terentius fölé. A Misanthropban, a Tudós nőkben és egyéb darabjaiban, mint leíró, mint philosophus csodálatra méltó. Boileau egyedül őt mondta igazi vigjátékírónak. Voltaire és Riccoboni is közölték véleményüket róla. Manapság azonban nem tetszik mindenütt. Azt mondják, hogy a tréfát és a jellemeket túlzásig viszi, a mi néha feltűnő. A csomók kibonyolításában nem mindig szerencsés; különben Batteux abbé e tekintetben is pártját fogja. « Ő már Destouchest Molièrenél csak divatosabbnak tekinti, nem nagyobbnak.¹ »

Molière hatása nálunk a XVIII. század utolsó évtizedében, a kezdődő színházi élet korában a legnagyobb, mert akkor volt a legnagyobb szükség rá. A francia hatás korszaka ez általában, mikor legnagyobb íróink a még mindig uralkodó irodalom felé fordulnak táplálékért: így a drámában Bessenyei Destoucheshoz, utóda a vezérségben, Péczeli Voltairehez, Teleki Ádám Corneillehez. Megható látni miként járulnak irodalmunk buzgó pap-munkásai, Dugonics, Illei, Simai, Pállya István Voltairehez, Molièrehez, Destoucheshoz. Azután a harmadik nagy vezér, Kazinczy hódol Molièrenek fordításaival és Csokonai is ráért rövid pályafutása alatt megemlékezni róla. A kilenczvenes években azonban újból a német irodalom kerekedik felül, a francia klasszikusokat kiszorítják a német divatos írók: a színpadon a léha Kotzebue s a filiszter Iffland uralkodnak és Cramer, Spiess, Weber hátborzongató darabjai gyönyörködtetnek, a regényirodalomból az édeskés Clauren és Lafontaine szorítanak ki majdnem minden versenytársat. Utánuk jönnek a romantikusok és csak itt-ott elszórva tűnik fel Molière egy-egy darabja Döbrentei, Árvay Gergely nevével kapcsolatban, mindaddig, míg a Kisfaludy Társaság neki is leróta a lángésznek járó adót.

A régibb fordítások, még Kazinczyé is, szabadok, sokszor adaptatiók; mindig magyar helyi színt hoznak be, a mi különben általános az akkori fordítóknál. A német Molière-fordítók is Velthentől Zschokkéig így járnak el, a szín s az alakok németek. Ugyanez a jelenség észlelhető a magyar fordításokban is, Simai Zsugorijától, melyben a 'játék helyhezteszik Rév-Komáromba Zsugorinak a házánal», (Kazinczy Rigó Jónathánjáig).

Különösebbek ennél azon átalakítások, melyek egy része iskolai színpad részére készült. Molièret mindenütt s mindenféleképen utánozták, átalakították, hogy csak a két legnagyobbat: Holberget

¹ 181 l. *Phil. Nericault Destouches* praecipuus in eminentiori comoedia: genius huius temporis magis eum amat, quam Molierum.

és Kotzebut említjük. Ezeknek az adaptációknak szerzői nemcsak a helyi viszonyokra alkalmazzák a darabokat, de sokszor egészen kiforgatják eredeti mivoltukból, hogy az alapjukban rejlő komikumot saját közönségük előtt is érthetővé és élvezhetővé tegyék. Néha éppen csak egy-egy komikai helyzet vagy a főalak marad meg, Molière nyoma azonban mindig mutatja az oroszlánkörmököt, a párbeszédék ügyes kinyújtása, szerkezetbeli geniálitása mindig elárulják utánczóit, a kik nem tudnak többé a maguk lábára állni, ha egyszer a mesterre támaszkodtak. Két ilyen adaptációról fogunk szólni, melyek Molière legrégibb nyomai a magyar irodalomban.

II. Molière a jezsuita iskolai színpadon.

Világi drámánk közvetlen előde és bölcsője, az iskolai színjáték a jezsuiták kezében annyira világiassá fejlődött, hogy nyilvános színtársulatok felhasználhatták műsorukon. Ha azonban az iskolai színjáték modern drámánk bölcsője gyanánt tekinthető is, ő maga sokat tanult és átvett a világi drámából. Az iskolai színjátékban már első nyomaitól kezdve követhetjük a klasszikus dráma hatását s ez érthető. A színdarabokat rendszeren a tanárok, néha a tehetségesebb tanulók írták s bennük nem éppen gyakran volt drámaírói véna; legtöbbször a feltalálás hiányzott belőlük. Az első latin nyelvű iskolai drámákban Plautus és Terentius nyomai tűntek fel, sőt magukat a klasszikus darabokat is előadták, de az erkölcsi czélnak megfelelő átdolgozásokban, vagy az ő nyomukon készült darabokban, olyanféleképen, mint a hogy a gandersheimi Roswitha járt el velük.

A később fellépő jezsuiták színpadára már Shakespeare is hatott s nem pusztá reminiscencia eredményeképen,¹ Franciaországból pedig érdekes jelenséget jegyezhetünk fel: itt a jezsuiták iskolai színpadra »alkalmazzák« *Molièret*: egész repertoirejuk van belőle *ad usum scholarum*. Ezekből az adaptációkból gondosan kiküszöbölték a női személyeket s minthogy ilyenképen a szöveg igen ügyetlenül alakult, fonák darabok jöttek létre s kérkedtek Molière nevével. A czél azonban dicséretes volt és senki sem szólt e visszaélések ellen. Így hozták színre a Botcsinálta doktort, a Monsieur de Pourceaugnacot, ilyen pl. Harpagon, comédie d'après (!) Molière, vagy L'avare, arrangé, pour être joué par des jeunes gens. Sokszor alig elképzelhető adaptációkat látunk:

¹ Alex. Weilen számos párhuzamot állított össze jezsuita iskoladrámákból Shakspere Makranczos hölgyével. L. J. Zeidler: Beiträge u. Studien zur Jesuitenkomödie und des Klosterdramas. Hamburg u. Leipzig 1891. 18 l.

ilyen pl. a Misanthrope, a hol Célimène-ből Célimen lesz, Alceste barátja. (!!)¹

Ilyen iskolai adaptatio szolgált alapjául az első magyar Molière-fordításnak, a *Bourgeois gentilhomme*-énak. Ez a fordítás két kéziratban maradt ránk: egyik Egerből származó másolat, melyet a Beöthy Zsolt birtokában levő iskoladráma-kodex foglal magában, a másik a gyulafehérvári Batthyányi-könyvtár magyar iskoladrámái közt található. Címük: »Fen-héjázó, és maga sor-sával meg nem elégedő embernek bolondsága, melyet az Egri Diszes ifjúság ugyan ott lakó nemesség előtt jádzott hazájának nyelvén, más országoknak Ditséretes szokását ebben követni akarván. 1769 esztendőben.« (Az irodalom e különös terméke, mint azon ág jellemző képviselője, melyet Nicolai Frigyes »das Monument des Blödsinnes«-nek nevezett, megérdemli, hogy részletesebben ismertessük; Herder, a ki első az irodalomtörténeti érték megállapításában nem hiába rehabilitálta az irodalom e hangyáinak működését.)

»A játék summája« a következő: »Közönséges ugyan, de gazdag polgár vala, ki a nemes és fő rendi állapotra igyekezvén emelkedni, haszontalan költségével nem egyebet végtére, hanem neveltséget szerzett magának.« Ez a darab tartalma. Molière műve azonban mégsem lesz moralitássá: e bohózatos vígjátékban a női szereplők kizárása nem okozott olyan nagy károkat, mint pl. az említett francia Misanthrope-átalakításban.

A darab három »végzés«-ből áll, Molière művének öt felvonásával szemben. A személyek, úgy mint az egész cselekmény magyaros couleur locale-t tüntetnek fel. Jourdain francia mulatós gentilhomme szeretne lenni, Jórdán »nemes kuriá«-vá akarja tenni hazát. Hogy mennyire viszi az átalakító a magyarosítást és a bohózatos elemet, arra jellemző a személyek névsora. Jourdain uram itt Fenhéjázó Jórdán polgár, a gyulafehérvári kéziratban pedig a magyarosabb: »Menyhárd Fen héjázó Ember«. Madame Jourdainból a józan és megfontolt Fülöp lesz »testvér ötse Jórdánnak«. Az átalakítás mulatságos helyzetekbe visz: a szélhámos, könnyelmű Dorante Gróf Szelekuti néven szerepel, mint »Jórdánnak színezett baráttya«, míg kedvese Dorimène itt »Pusztavári fejedelem, Gróf Szelekuti-nak baráttya«. A szerelmes Cléonteot és szolgáját a furfangos Coviellet »Füzi Demeter, ifjú legény« és »Nyalka Getzi, Füzi Demeternek szolgálja« néven találjuk, míg Lucile, ármánykodásuk célja, egyáltalában nem lép fel. Jourdain különböző mesterei, a kik Molièrenél névtelenek, a magyar darabban pompás mesterségükre célzó neveket kapnak: »Sipos Mihály fő musika mester, Fa-lábi Péter, tántz mester, Kurutz János viadal mester, Jakab Deák filo-

¹ La vie de collègue chez les jésuites par Fern. Butel 1882. — L'éducation des jésuites. Un collègue Breton par F. Butel 1889. — Les jésuites instituteurs de la jeunesse française au XVII—XVIII siècle par le R. P. Ch. Daniel 1888. — P. Boyssse: Le théâtre des jésuites. Paris. Henri Valtron 1880.

sofia mester«. Sőt Jourdain két szolgája s a Nicole cselédet helyettesítő harmadik szolga is jó magyar, illetve székelyes neveket kapnak: Sugár Bantsi, Kurta Getzi és Furtsa Peti, Jórdánnak szolgálói.¹

Már ebből a szereposztásból is látszik, hogy a Molière jellemvígjáték határán álló bohózata itt tisztán bohózzá alakul át. Lássuk, hogyan akarja az átdolgozó követni »más országok ditséretes szokását«. Az »első végezés«, minthogy nem tartalmaz szerelmi jelenetet, elég hüen követi az eredetit. A zene-, táncz- és nyelvtanítás folyamata azonban alaposan megrövidül, a szabó jelenete pedig elmarad. A zenemester »egy regveli éneket (serenade)« faragtatott s ezt mutatja be Jórdánnak.

Bákhus Isten minden féle vigasságnak kezdője!

Evés, ivás, fársángozás, és dobzódás szerzője,

Ide siess, Jórdán úrnak légy te ma vezérlője

és hív gondviselője.

Hogy Jórdán úr vendégivel, kik ma úri udvarát

Meg szállották 's körül ülték tágos kerek asztalát

Gavallérhoz illendő kép ma mulathassa magát

vigan tölthesse napját.

¹ A *Bourgeois gentilhomme*nak egy ilyen francia iskolai átdolgozását találtam a múlt század végéről s ez eléggé mutatja, milyen rokon volt ezeknek az adaptációknak a szelleme: Ime a színlap:

Collège St Joseph
Lille.

1877
12 févr.

SEANCE DRAMATIQUE.

LE BOURGEOIS GENTILHOMME.

Comédie de Molière, réduite en trois actes et représentée par les élèves de la Classe d'Humanités.

Personnages:

Monsieur Jourdain.	Un maître à danser.
Le frère de Monsieur Jourdain.	Un maître d'armes.
Colas, domestique de Monsieur Jourdain.	Un maître de philosophie.
Dorante, gentilhomme.	Un maître tailleur.
Cléonte, marchand.	Deux laquais, deux garçons tailleurs,
Covielle, domestique de Cléonte.	Un mufti, Dervis et Turcs.
Un maître de musique.	

(Souvenirs d'Académie. Séances littéraires et dramatiques données dans les collèges de la compagnie de Jésus en France de 1815 à 1878. Par le R. P. A. Sengler S. J. Librairie de J. Lafort. Lille et Paris 1879.)

Hasonló czélú, de tetemesen kivonatossabb átdolgozást ad a következő gyűjtemény: *Le Molière de la jeunesse*, ou élite des comédies de Molière, rendues propres à être représentées dans les pensionnats et les familles. Par Jauffert. Paris. À la librairie de Pierre Mamus 1830.

Ennek második darabja: *Le bourgeois gentilhomme arrangé en un acte*.

Ilyen átdolgozás még: *Le bourgeois gentilhomme, comédie en trois actes, d'après Molière*, arrangée pour les jeunes gens. Cambrai 1806.

Ez egyházas ritmusú nóta azonban nem tetszik, s úgy mint Jourdain, a ki egy régi, elcsépett, de »vigabb nótára« gyujt, Jórdánunk is elrikkantja a labancz gúnydalt:

Hol vagy te most nyalka kurutz
Ki voltál olyan mint a Strutz.

Pompás szatirikus éllel adja vissza a fordító e nagyon triviális Bildungsphilisternek műveltség után való kapkodását, de felsülése, mikor megnevezett vélt tudományával hetvenkedik, a »végezés« befejezésénél ellaposodik: Jórdán nem veszi észre, hogy nem tud semmit. Bolondos ének fejezi be a végezést, mely a Molière darabjának két felvonását egyesíti magában.

Sokkal inkább meggyült a baja az adaptálónak a második végezéssel. Az első »kimenetel« még hű fordítása a Bourgeois gentilhomme-nak: Nicole cseléd nevető jelenete itt Peti szolgának a szerepe, a második azonban, a melyben Fülöp a Madame Jourdain szerepét tölti be, természetszerűen megrövidül. Fülöp akarja férjhez adni Jórdán fel nem lépő lányát Füzi Demeterhez s így természetesen elmarad a két szerelmes pár durczáskodása. Elmarad ugyancsak az a jelenet, mikor Dorante gróf pénzét kölcsönöz a parvenütől, természetesen, hogy soha meg ne adja. Ellenben Cléonte leánykérése és Jórdán elutasító jelenete teljesen megmarad. Következik a kiutasított pár, illetve a ravasz szolga fondorkodása. (»Nints egyébre szükségem, hanem csak holmi maskarákra, felette nevetséges lesz, mellyel ugyan megtréfálom Jórdán uramat«).

Nagyon szegényes a Dorante és Dorimène látogatásának jelenete: elmarad a lakoma. Molièrenél Jourdain szerelmes Dorimènebe s tiszteletére lakomát rendez, melyen előadatja az előkészített serenadeot, a lakomát a féltékeny Jourdainné szakítja félbe. Itt azonban a kedvesből a szélhámos barátja lesz, Jórdánnak pedig nincsen féltékeny felesége s így elmarad a Jourdainné féltékenységi jelene. A kihagyás azonban elég ügyes, úgy hogy a folyamatosság nem szenved nagy kárt.

A harmadik végezés a Bourgeois gentilhomme IV. felvonásának 3. jeleneténél kezdődik, a hol Covielle (Nyalka Getzi) már »török köntösben« jelenik meg s Jórdántól fel nem ismerve igéri neki, hogy »mamamókinak kiványa tenni.« Ez a jelenet, valamint a következő pontos fordítás, valamint a molièrei darab oly mulatságos befejezése is, a török felavatás czeremóniája azonban elmarad. A ötödik felvonásból a harmadik jelenettől kezdve folytatódik a darab, de most már sokkal szélesebben, hosszadalmasabban, mint Molièrenél. Nyalka Getzi mialatt Jórdán odavan a jegyzőnél, elárulja a csalást, majd mikor a hős megjön a contractussal, újból részletes felismerés és magyaráztatás következik, hogy mindenki megértse a hős teljes felsülését. Ez már különösebb komikai él nélkül történik.

Egy prologus ad episcopum, a jelenlevő püspökhöz zárja be a darabot.

A darab meséje, a váza tehát, a mint láttuk a szerelmi motívumok kiküszöbölése után is megmaradt, s nem is olyan szégyenese, mint a sok csonkítás után várnók.

Ki és mikor adta a magyar irodalomnak ezt az első Molière-fordítást? A jezsuita drámánál igen nehéz a szerzőség kérdését eldönteni. (Itt nem olyan körülménnyel állunk szemben, mint a többi szerzeteseknél, például az egészen magyar piaristák és pálosok iskoladrámáinál.) A jezsuita irodalom úgy, mint a rend maga, teljesen nemzetközi és centralizált. Központja Róma, innen indulnak ki a rend tagjai, innen irodalmuk is: a Rómában szabott feltételek szabályozzák drámájukat Franciaországban épen úgy, mint Magyarországon. Darabjaiknak eredetét szinte oly nehéz meghatározni, mint a népdalét. Igen sok itt is a változat, a hasonló tárgyú, egyező című dráma; mert a jezsuiták csere és kölcsönzés útján terjesztették darabjaikat, melyeket minden collegium a saját viszonyaira alkalmazott. A kutatás módszere itt is csak az lehet, a mi a folk-loreé, megállapítani a létező változatok számát, azzal a különbséggel, hogy itt megtudhatjuk az előadás helyét s idejét is.

A tárgyalt darab legrégebb nyomát úgy látszik a nagyváradi jezsuita collegium évkönyvei adják. Ezek szerint az 1759. év farsangján Iphigeniát, testvéreinek Orestesnek megmentőjét és utána neveltségkeltés okáért (tehát közjátékul) a fenhéjazó embert adták elő.¹ Ebből az adatból azonban még nem szabad arra következtetnünk, hogy itt a *Fen-héjazóról*, sőt arra sem, hogy egyáltalában magyar darabról van szó.²

Az első biztos adat az egi előadás 1769-ben, melynek 1780 tájáról, Szabó Józseftől való kolozsvári másolata van Beöthy Zsolt birtokában; (ennek alapján adom ki a darabot az Adattárban.) A második a gyulafehérvári év nélküli kézirat, (a mely még egyet-mást magyarosít s változtat az egrin s) kétségtelenül másolata ez utóbbinak. Ezek szerint tehát, a míg régibb elő nem kerül 1769-ben állapíthatjuk meg az első Molière-fordítás keltét.

(Figyelmet érdemel a darab nyelve, a mely töről metszett magyarságával valóban kitűnik. Székelyes zamatja, diákos népiesége különösen ajánlják nyelvészeink figyelmébe. Kifejezései, mint pl. héjazik valamire, »a nemességre kezdett héjazni«, »széllal bélett emberek« = szélhámosak, a magyar nyelvre alkalmazott és saját

¹ A budapesti egyetemi könyvtárban levő Ab, 93 jelzetű kézirat: *Annuae Residentiae Magno Varadiensis societatis Jesu 1722—1772*. Az 1759-ik esztendőnél: »Primum Iphigeniam, Orestis fratris liberatricem, tum *hominem gloriosum risus cœndi causa* Bacchi feriis intulit.«

² Bunyitai Vincze »Drámai és operai előadások a mult században Nagyváradon« című cikkében (A biharmegyei és nagyváradi régészeti társulat jelentése az 1888—92. évről) azonosítja a gyulafehérvári darabbal. Ugy szintén Ferenczi Zoltán (Kolozsvári színészet 55. l.) és Náményi Lajos (Nagyvárad színésze 8. l.), de egyikük sem vette észre, hogy Molière-darabról van szó.

élcei sok érdekes mondást őriztek meg. Az élcek adaptációjában kiváló. Ime szemelvényül:

Maitre de Philosophie: ... Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago ... Cela veut dire, que sans science la vie est presque une image de la mort.

Monsieur Jourdain: Ce latin-là a raison.

A magyar darabban zamatosabban így:

»*Jakab*: Azt (t. i. jelenti), hogy a tanulatlan ember olyan mint a' tök.

Jórdán: Bizony jól mondja mester uram, és deákul igen szépen esik: azért tsudáltam én eddig, hogy mért vagyok én olyan sárga és halavány.«

Éppen pompás magyarságával tűnik ki *Illei János Tornynos Pétere*, a melyről nem régen kimutattam, hogy ugyancsak az Úrhatnám polgár iskolai átdolgozása Holbert Arabiai porának és Don Ranudójának felhasználásával.¹ Itt is a szolgáló szedi rá a hőst egy Covielle-Nyalka Getzi-féle alak, Ventifax kóbor diák segítségével. Mivel idézett helyen részletesen kifejtettem az átvételt, feleslegesnek tartom újra részletezni. Ugyanott utaltam arra, hogy a *Fen-héjzót* is Illei írhatta.²

Iskoladrámáink szerzői különben többször fordulnak a francziákhoz tárgyért: Pállya István Destouches Le dissipateurjét írja át Pazarlay és Szűkmarkosyvá, Simai Kristófnak pedig egyik főforrása Molière.)

III. Molière és Simai.

Egymás mellett áll egy magas lángész s egy nagyon szerény piarista szerzetes neve s ez a viszony mintegy jelképezi akkori drámairodalmunk arányát a francia drámához. Igen, »ama magyar Plautus«, a mint Endrődy János Simait nevezi, a maga idejében szinte Molière szerepét tölti be nálunk, az ő drámaírói pályáján pedig végig húzódik Molière neve. Simai drámáinak forrásait már nagyrészt kimutatták s ezek között a legfontosabb Molière.

Legharmályosabb mindeddig éppen első darabjának, a »*Mesterséges ravaszság*«-nak eredete volt. Mindnyájan, a kik foglalkoztak vele, részint a kidolgozásból, részint per analogiam következtették,* hogy valószínűleg nem eredeti, de forrását nem mutatták ki.³

¹ Egyetemes Philologiai Közlöny 1908. 585—598. l.

² Erre nézve l. még E. Ph. K. 1909, 165. és 316. l.

³ Czeczko (Prónai) Antal »*Simai Várallan vendége és Mesterséges ravasz-sága*« czímen (Egyetemes Philologiai Közlöny 1895, 392 és köv. l.) rámutatott a két darabnak Plautus Mostellariajával való összefüggésére. Kifejtette, hogy a Várallan vendég főforrása a Mostellaria s hogy egyes motívumai Holbergből valók, bár ez utóbbi elemek kérdését nem tisztázta teljesen. A Mesterséges ravaszágnál is figyelmeztetett a Mostellaria hatására, de igen helyesen kije-

Simai ez első munkája, a mint már címe is sejteti, összefügg Molière *Les fourberies de Scapin* című bohózatával, bár a részleteket tekintve, Simai megváltoztatta s csak gerinczén, t. i. a szolga furfangjain és a helyről-helyre mutató szövegeken látszik, hogy tulajdonképen molièrei darabbal van dolgunk.

Ennek kimutatásához ugyanazt a módszert kell követnünk, melyet már az előző darabnál, valamint »Tornyos Péter«-nél használtunk, vagyis le kell választanunk Molière darabjáról a húst, a női szerepeket és szerelmi jeleneteket s az így szabaddá vált gerinczet tehetjük csak vizsgálat tárgyává. Mikor Simai a drámaírói pályára lépett, csak az iskolai színpadot látta maga előtt. Mint újonnan felszentelt áldozópap a kegyesrendiek pesti rendházába kerülve már javában virágzó iskolai színjátékot talál. Az új tanár ekkor fellép a nyilvánosság előtt egy bohózzal, melyet már ismételtelen előadatott s mivel, a mint a »Kegyes Olvasó«-hoz írt ajánlásában mondja, tapasztalta, hogy ezen Mulatságos Játéka valami bűntudatot vallott azoknál, kik ezt, midőn még ifjabb korban tanítványjaival elő adná, jelenlételeikkel számosan javallották, kiadja, remélve, hogy nem okoz majd unalmat, kivált, hogyha eltávoztatván az ide 's tova kapdosó ugrándozást ezt nem sietve s mintegy futva, hanem halkal és szorgalmas figyelemmel egészen által olvasod. Így jelent meg a »Mesterséges Ravaszság Vigságos Játék« Pesten Royer Ferencznek betőivel 1775-dik Eszten. »Első zsenyéje vala ez igyekezetemnek« írja tovább, »melynek, ha bűntudatot fogom látni, azon lések, hogy többeket 's jobbkat-is mulatságodra szerezhessenek«. E szavakból kitűnik, hogy mégis törekedett bizonyos önnállóságra és így talán nem kell a kezdő író minden szavának eredetét keresnünk. Olvasta Molière bohózatát s ez annyira megtetszett neki a maga eleven cselekvényével, bonyolult intrikáival, hogy ennek mintájára ő maga is írt egy darabot, melynek egész folyamán kitűnik a tudatos utánzás.

A »Scapin furfangjai«-nak alapja két szolga cselszövései, hogy hazatérő két ura elől elrejtse, illetőleg mentegesse a távollétében történt visszaéléseket és furfangjával még pénzt is csikarjon ki tőle. Ezt nevezetesen a furfangosabbik, Scapin teszi meg, a ki czélt is ér hazugságaival s végül maga ügyesen kibújik a megérdemelt büntetés alól. A mint látjuk, valóságos Hanswurstiáda. A bonyolult furfangok, körmönfont hazugságok Molière szokott

lenti, hogy a Mostellaria csupán útmutató volt Simai számára és igazi forrása ismeretlen.

Jelen dolgozatunk keretében csak a molièrei vonásokat tárgyalván, kimutatjuk a Mesterséges Ravaszságnak főforrását. Szemen szedjük belőle mindazt, a mi molièrei s ki fog tűnni, hogy csaknem az egész darab Molière hatása alatt készült, mindenesetre Plautus Mostellariájának felhasználásával, a melyre Prónai Antal már rámutatott. A legfontosabb Plautusból vett motívum a koholt kísértet-mese.

világos szerkezeténél és bőbeszédűségénél fogva elég egységes, összefüggő darabot alkotnak, melynek csomóját az ugyancsak megszokott deus ex machina vágja át.) A kezdő Simainak tetszett ez a mulatságos bohózat s elhatározta, hogy ő is ír ilyet. Megkísérelte tehát és írt is egyet, de darabjának szerkezete természetesen elveszik a tervek, cselszövések tömkelegében, az összefüggés meg-megszakad s a szerző végül annyira belebonyolult, hogy kénytelen volt elővenni Molière kését a csomó átvágásához és változatlanul alkalmazni a Scapin cselét a megoldáshoz. Ime így jöhetett létre a »Mesterséges ravaszság«, de hogy ez kitűnjék, lássuk a részleteket; ne feledjük el azonban, hogy itt Octave és Léandre nem szerelmeskedhetnek, ezt az elemet tehát le kell választanunk Molière darabjáról.

Telekes (Argante) elutazott s Gondosházira (Géronte) bízta jószágait és cselédjeit. A két cseléd azonban abban a reményben, hogy uruk csak hosszú idő múlva fog visszatérni, mindent a mi kezük ügyébe kerül ellopkod (Octave és Léandre ezalatt a szerelem virágjait lopkodják). A két tolvaj szolga már meg szeretne szabadulni a szolgálatból, de úgy, hogy még pénzmag is jusson zsebükbe s ezért Karakaihoz (Silvestre) fordulnak tanácsért. Maga Gondosházi is le akarná rázni a két mihasznát s ő is Karakaihoz fordul, a ki mindegyiknek megígéri, hogy megszabadítja kellemetlen helyzetéből. »Ó, bár tehetségedben állna« (Ah si tu pouvois trouver quelque invention, forger quelque machine) »sóhajt Gondosházi,« mert megvallom testem, lelkem megúnta már a sok gondoskodást.« Csakhogy Karakai furfangja nem terjed ennyire s mint Silvestre ő is kénytelen máshoz fordulni tanácsért. Ekkor fellép a furfangok nagymestere Ravaszi (Scapin), Telekes szolgája, ő minden bajból talál kibuvót. De hetvenedik is ügyességével:

À vous dire la vérité, il y a peu de choses, qui me soient impossibles quand je m'en veux mêler et je puis dire sans vanité, qu'on n'a guère vu d'homme, qui fût plus habile ouvrier de ressorts et d'intrigues.

Scapin I. fel. 2. jel.

... érek is annyit, mint öt ember, ... sőt a tanács adásban is; mert ha én felfacsarom az eszemet, hat pusztá falut is eltartok tanács adással.

Ravaszi I. szak. 6. kim.

Szolgatársaik megcsodálják:

Silvestre: J'avoue, que tu es un grand homme.

Bartóka: Bizony hatalmas ember vagy, a' mint látom.

Ravaszi azt a hírt hozza, hogy Telekes visszaérkezett. E váratlan esemény megzavarja mindnyájukat, mert így nem tudják kivinni tervüket s mindnyájan Ravaszhoz fordulnak segít-

ségért, a ki jóval szerényebb Scapinnál, a jó Simai nem bírta olyan arczátlanná tenni.

Octave: Voici un homme, qui pourroit bien, s'il le vouloit nous être, dans tous nos besoins, d'un secours merveilleux.

Scapin: J'ai fait de grands serments de ne me mêler plus du monde; mais si vous m'en priez bien fort tous deux, peut-être . . .

I. fel. 3. jel.

Karakai: Ha akarod, magadat is, eztet is meg-szabadíthatod.

Ravaszi: Óh bár tehetségemben állna, mert megvallom, hív jó Barátom volt mindenkor; mutass azonban útát reá Karakai, szívesen hajlok mindenekre.

I. szak. 7. kim.

De csak kéreti magát, hogy nagyobb legyen az értéke, azután magára vállalja ügyüket. A fortély abban áll, hogy Ravaszi hamisított levéllel Gondosházihoz megy s elhitesi vele, hogy Telekes meghalt s hogy utolsó kívánsága: osszon ki a szolgák közt pénzt s engedje őket szabadon.

Itt Simai Molière példájára epizódot sző közbe, melynek Molièrenél van szerves alapja. Léandre t. i. faggatja szolgáját, hogy mit tett ellene (elárulta atyjának) s a szolga, ki akarva ezt kerülni, jelentéktelen dolgokat, kisebb lopásokat vall be. Simai nem értette a komikai élt, a furfangot, valamint nem értette meg a jelenet összefüggését sem, hogy a végén már az imént fenyegetődző úr könyörög térdenállva szolgájának segítségéért s önála Leski mindjárt azért faggatja Kapartsait, hogy mit lopott. E jelenet egy részlete:

Léandre: Je veux, qu'il me confesse lui-même tout à l'heure la perfidie qu'il m'a faite. Oui, coquin, je sais le trait, que tu m'as joué, on vient de l'apprendre

Scapin: Je vous ai fait quelque chose Monsieur?

Léandre: Oui, coquin, et ta conscience ne te dit que trop ce que c'est.

Scapin: Je vous assure, que je l'ignore.

Léandre: (s'avançant pour le frapper) Tu l'ignores!

II. fel. 3. jel.

Leski: Haszontalam himezed-hámozod a dolgot, jobb inkább add vissza, a' mit el-loptál az uramtól.

Kapartsai: Mit loptam én el az Uramtól?

Leski: Ne is tagadd, add elő mindjárt.

Kapartsai: Mit adjak elő?

Leski: Akarod, hogy vasra veresselek?

II. szakasz 1. kim.

Ravaszinak valóban sikerül elhiteni Gondosházival, hogy Telekes meghalt, úgy a mint Scapin el tudja hitetni Gérontetal, hogy Léandre fogságra került, mindaketten azért, hogy pénzt csikarjanak ki a rászédettől. Ravaszi-Scapin úgy tesz mint ha nagy

bánat nyomná és nem ismerné meg Géronte-Gondosházit, tőle magától kérdezi, hogy hol van, hol található.

Scapin: O Ciel! ô disgrâce imprévue! O misérable père! Pauvre Géronte, que feras-tu?

Géronte: Que dit il de moi, avec ce visage affligé?

Scapin: N'y-a-t-il personne qui puisse me dire où est le Seigneur Géronte?

Géronte: Qu'y a-t-il Scapin?

Scapin: Où pourrai-je le rencontrer pour lui dire cette infortune?

Géronte: Qu'est-ce que c'est donc?
..... Me voici

II. fel. 7. jel.

Gondosházi úgy mint Géronte lépre megy, kész kiadni a pénzt, de ekkor új bonyolulat történik. A mit Molièrenél a legelső jelenetben látunk, azt itt csak most tudjuk meg: hogy Telekes megérkezett.

Octave: Ah! fâcheuses nouvelles pour un coeur amoureux! Dures extrémités, où je me vois réduit! Tu viens, Silvestre, d'apprendre au port, que mon père revient?

Silvestre: Oui

Octave: Ah parle si tu veux et ne fais point, de la sorte, arracher les mots de la bouche.

Silvestre: Qu'ai-je à parler davantage? vous n'oubliez aucune circonstance et vous dites les choses tout justement comme elles sont.

Octave: Je suis assassiné par ce maudit retour.

Silvestre: Je ne le suis pas moins.

Octave: O Ciel! par où sortir de l'embarras où je me trouve?

Silvestre: C'est à quoi vous deviez songer, avant que de vous y jeter

Ravaszi: Nem tudnád Barátom rövideden megmondani, hol lakik Gondosházi?

Gondos-házi: Mi dolgod néked a' Gondosházival?

Ravaszi: Egy kis beszédem volna véle?

Gondos-házi: Én vagyok az, ha mi jót akarsz vélem.

Ravaszi: Te vagy az! oh melly nagy bánat fogja el szívemet, halván tsak a nevedet is.
.....
.....

II. szak. 5. kim.

Karakai: Már most mi tetétől-talpig oda vagyunk! Minden szerencsétlenség egyszer 's mind a' fejünkre szállott.
.....
.....

Ravaszi: Vesszetek el nem bánom. De pökd-ki egyszer bajodat.

Karakai: Oda vagyunk! megérkezett a' Telekes.

Ravaszi: A' Telekes? mese a' beszéded.

Karakai: Bár mese volna! de ezentúl itt terem. Mert tsak imént beszéllettem vele a piatzon.

Ravaszi: Oda vagyok! jaj mi tévő legyek, soha sem tudom. Bár tsak most egy józan tanács jutna eszembe! . . . óh te vagy ám ennek gonosz mester az oka ni . . .

Octave: Que dois-je faire? Quelle résolution prendre? A quel remède recourir?

Karakai: Én az oka, te meg a' fazéka. De ha tsak fel nem petzköölöd az eszedet, és valamit nem gondolsz, ez mind haszontalan beszéd ám, azért tsak vedd-elő az eszedet, mert bizony a' sárban maradsz.

Ravaszi talál is kibúvót: elhiteti Gondosházival, hogy Telekes felke nem tud nyugodni, kísért s nem lesz nyugta addig, a míg végakarátának eleget nem tettek, t. i. a míg Gondosházi fel nem szabadította a szolgálkat s a pénzt oda nem adta nekik ú. m. Scapin végre elhiteti Gérontetal, hogy Léandre fogságba esett. Simai összezavarta a motivumokat s más sorrendben adja elő őket. Fellép Telekes és örül, hogy ismét hazájában van, Ravaszi pedig elbújva örül, hogy csele sikerül s mintegy felel beszélgetéseire ú. m. Scapin Argenteéra: ej ha tudnád milyen szivesen látnak. Ekkor meglátja Gondosházit, a ki szellemnek véelve őt, villára, botra szólítja legényeit s kiveri a házából. Ravaszinak ez a furfangja megfelel Scapinénak, a mikor elhiteti Gérontetal, hogy üldözik, elbújtatja s mikor az nem látja, elveri. Géronte-Gondosházinak e rászédése után Scapin-Ravaszi a másik úrra feni a fogát.

Scapin: (seul) Et un. Je n'ai qu'à chercher l'autre. Ah ma foi! le voici. Il semble que le ciel, l'un après l'autre, les amène dans mes filets.

Ravaszi: (suttomba.) Bezzeg! meg szeppent ő kegyelme; de a' másiknak is jut a' fekete lévbül.

Telekes is, mint Gondosházi bizalommal fordul Ravaszizhoz, a ki éppen úgy visszaél vele mint Scapin. Elhiteti Telekessel, hogy Gondosházi megbolondult s bár Telekest verték el, Ravaszi is úgy tesz mint Scapin, mintha ő kapott volna verést Gondosházitól s utánozza, hogyan támadt neki, úgy a mint Scapin utánozza a spadassint. Scapin ugyanis eljätssza egy kigondolt spadassin szerepét, Ravaszi az ő mintájára eljätssza az örültnek mondott Gondosházi szerepét. (III. felv. 2. jel. = III. szak. 5. kim.) s még ő panaszkodik, hogy fáj minden tagja a veréstől.

Scapin: Ah Monsieur, je suis tout moulu et les épaules me font un mal épouvantable.

Ravaszi: Kezde mardosni, tépni, szagatni mindenemet tsak nem tövöstől ki-rángatta az hajamat.

Telekes önzetlen, sajnálja szolgáját, Géronte csak magára gondol:

Géronte: Tu devois donc te retirer un peu plus loin, pour m'épargner.

Telekes: Szegény szolgám te! miért nem kaptál te is az hajába?

Ravaszi nagyokat nevet magában, mint Scapin, bár a vész-fellegek már fölötte is tornyosulnak. Telekes t. i. barátai segítségével rájön a csalásra s megnyugtatja Gondosházit. De az utóbbi ú. m. Géronte nem hajlandó bocsánatot adni, bosszút kíván s »egy néhány kötelet és egy jó tatár korbácsot« keres, hogy »megkínóztassa azt az istentelent, csak elő kaphassa.« (V. szakasz 1 kim. ú. m. Géronte: Je pretends faire de lui une vengeance exemplaire. III. felv. 6. jel.)

Ravaszinak azonban még jókor megmondják, mi készül ellene

Silvestre: . . . les deux vieillards font contre toi des menaces épouvantables, et surtout le seigneur *Géronte*.

Scapin: Cela n'est rien. Les menaces ne m'ont jamais fait mal; et ce sont des nuées qui passent bien loin sur nos têtes.

Silvestre: Prends garde à toi.

Scapin: Laisse-moi faire, je trouverai moyen d'apaiser leur courroux.

Mikó: ugyan rossz szél fuj ám felőled: a' *Gondosházi* kegyetlenül feni reád a fogát, fenyeget rútúl, hogy előbb vagy utóbb, de megkénóztat.

Ravaszi: Szegény Mikó te! a' fenyegetéstől én nem igen szoktam félni, tsak más bajam ne légyen.

Mikó: Lássad, de vigyázz mindazonáltal magadra, hogy pórul ne jáj.

Ravaszi: Ne félts te engemet, tsak magadra vigyázz: meg-felelek én hat renden is magamért.

Valóban meg is találja a módját, hogyan kerülje ki a korbácsot, de ezt ízről-ízre Scapintól vette; miután ugyanis Gondosházi felismerte Telekest, ú. m. Molièrenél Argante a lányát, Scapin-Ravaszi haldoklónak teteti magát s ezt bejelenti:

Acte III. scène 12.

Carle: Ah! Messieurs, il vient d'arriver un accident étrange.

Géronte: Quoi?

Carle: Le pauvre Scapin

Géronte: C'est un coquin, que je veux faire pendre.

Carle: Hélas! Monsieur, vous ne serez pas en peine de cela. En passant contre un bâtiment, il lui est tombé sur la tête un marteau de tailleur de pierre, qui lui a brisé l'os et découvert la cervelle. Il se mourt, et il a prié qu'on l'apportât ici pour vous pouvoir parler avant que de mourir.

Ötödik szakasz, 8. ki-menés.

Lakos: (Nagy szánakodással) Ah Nemzetes Uraim! de nagy szerencsétlenség esett a városban! mely boldogtalan óra ez!

Telekes: Mi dolog Barátom?

Lakos: Ah Uraim! a' nyomorult szegény Ravaszi!

Gondosházi: (Boszszonkodva.) Hol vagyon a tzinkoskodó lator? fel akasztatom ma a rossz tévőt.

Lakos: Kedves Uraim! Nem kell már annak akasztás, úgy-is tsak egy tzérnaszálon függ már az élete.

Markos: Mi szerencsétlenség érte őtet?

Argante: Où est-il?

Carle: Le voilà.

SCÈNE DERNIÈRE.

Scapin: (apporté par deux hommes, et la tête entourée de linges, comme s'il avoit été bien blessé).

Ahi, ahi. Messieurs, vous me voyez . . . ahi! vous me voyez dans un étrange état. Ahi. Je n'ai pas voulu mourir sans venir demander pardon à toutes les personnes, que je puis avoir offensées. Ahi. Oui, messieurs, avant que de rendre le dernier soupir, je vous conjure de tout mon coeur de vouloir me pardonner tous ce que je puis vous avoir fait et principalement le Seigneur Argante et le Seigneur Géronte. Ahi.

Argante: Pour moi, je te pardonne; va, meurs en repos.

Scapin: C'est vous, Monsieur, que j'ai le plus offensé, par les coups de bâton, que . . .

Géronte: Ne parle point d'avantage, je te pardonne aussi.

Scapin: Ç'a été une témérité bien grande à moi, que les coups de bâton que je . . .

Lakos: Mi érte légyen, nem tudom, mondhatom. mindazonáltal, a' mint szánakodva láthattam, hogy szélllyel dült egészen a' feje, és már alég mozdúl vala benne a' lélek, hogy magához kiálta, és kére reménkedve, tselekedném-meg és utolsó leheleti közt ide hozatnám, hogy botsánatot kérhessen tőletek.

Gondos-házi: De ha más világra költözik, sem botsátok-meg a' rosszalkodónak.

Bálint: Hol vagyon tehát?

Lakos: Itt hozzák a' nyomorúlt párát, ime a' fejét sem bírhatja a nyavalyás (*Ravaszi bé kötött fejjel vezettetik be.*

IX. KI-MENÉS.

Ravaszi: (Tűrhetetlen fájdalommal) Jaj! jaj! jaj! Oda vagyok . . . édes Uram! látjátok e' nyomorúlt állapotomat! jaj! jaj! jaj! nem akartam előbb meg-halni, míg botsánatot nem kérnék mindenekről. Azért . . . jaj! jaj! jaj! kérlek bennetek, engedjete-meg minden gonoszságimnak, jaj! . . . elsőbe is tégedet követlek Telekes, édes Uram!

Telekes: Nagyot vétettél ellenem, meg-vallom, de mivel illy nyomorúlt állapotban vagy, mindenedet meg-engedek.

Ravaszi: Tégedet is követlek Gondos-házi, hogy oly igen meg-tsaltalak . . .

Gondos-házi: Ne is emlegest azt, inkább én-is meg-engedek hibáidnak.

Ravaszi: Jaj . . .! Uram! meg-vallom, nagy vakmerőség volt tőlem, hogy olly nagy álnoksággal környül vettelek.

Géronte: Laissons cela.

Scapin: J'ai, en mourant, une douleur inconcevable des coups de bâton que . . .

Géronte: Mon Dieu! tais-toi.

Scapin: Les malheureux de coups bâton, que je vous

Géronte: Tais-toi, te dis-je, j'oublie tout.

Scapin: Hélas! quelle bonté! Mais est-ce que te bon coeur, Monsieur, que vous me pardonnez ces coups de bâtons que . . .

Géronte: Eh! oui. Ne parlons plus de rien; je te pardonne tout, voilà qui est fait.

Scapin: Ah! Monsieur, je me sens tout soulagé depuis cette parole.

Géronte: Oui; mais je te pardonne à la charge, que tu mourras.

Scapin: Comment, Monsieur?

Géronte: Je me dedis de ma parole, si tu réchappes.

Scapin: Ahi, ahi. Voilà mes foiblesses qui me reprennent.

Argante: Seigneur Géronte, en faveur de notre joie il faut lui pardonner sans condition.

Gondos-házi: Ne is emlegesd azt, tsak halj meg békességgel.

Ravaszi: Ez utolsó órámon-is azt bánom leginkább, hogy ama levéllel . . .

Gondos-házi: Feledékenységre veszek mindenedet, tsak halj-meg már egyszer.

Ravaszi: Óh! melly nagy kegyelem ez nékem De kérek, édes Uram! szivedből meg-engedsz-é, hogy olly igen meg-tsaltalak?

Gondos-házi: Szivemből, szivemből no, tsak ne emlegesd annyit, elégedj meg véle, ha egyszer mondom:

Ravaszi: (Fel-emeli a' fejét vidámsággal). De már biz' egy kevéssé jobban érzem magamat.

Gondos-házi: Úgy vagyon, de én is úgy engedek ám meg, hogy meg-halj, mert különben bőróddel fogsz, vagy akasztófával adózni.

Ravaszi: Hogy mondád Uram, hogy hadd halljam még-egyszer.

Gondos-házi: Hogy ha meggyógyúlsz, eltagadom minden ígéretemet, és bőróddel fogsz vagy akasztó-fával adózni.

Ravaszi: (Le-hajtja a' fejét, előbeni fájdalommal jajgatván.) Jaj megént rosszszabúl érzem már magamat. (Keservessen jajgat.)

Telekes: El-birta már egészen szivemet! Gondos-házi, tégy annyi kegyességet véle és engedj-meg néki most az egyszer.

Gondos-házi: Nem érdemli-meg a' kegyességet a' gonosz pára.

Markos: Életének ez utolsó óráján engedj-meg néki, hadd múljonki bérével e' világból.

Bálint: Engedj meg neki kérek, legalább Barátságunk okáért.

Füleki: Ne vesztegesd evvel magadat Gondos-házi, vigadjunk in-

Géronte: Soit.

Argante: Allons souper, pour mieux goûter notre plaisir.

Scapin: Et moi, qu'on me porte au bout de la table, en attendant que je meure. (A ce moment, au théâtre et suivant la tradition sans doute Scapin se met vivement en pied avant de se faire triomphalement emporter).

Fin des Fourberies de Scapin.

kább, vigasságos ügyeket kíván magának e' vigasságos nap.

Gondos-házi: Meg engedek hát e' jó Barátimnak kérelmekre, ha meggyógyúlsz-is.

Ravaszi: Hogy mondád, hogy?

Gondos-házi: Mivel szerentsésen meg-érkezett Telekes jó Barátunk, mindenekről megfelejtkeztem, és ezeknek kérelmekre meg-engedek, ha mindjárt meg-gyógyúlsz is.

Ravaszi: (Nagy frissességgel.) A', a' a'! Alázatos szolgája vagyok az az uraknak! . . . Tsak ilyen ám a' ravasz világ' állapotja: addig kenyi, fenyi, 's mázolja fel vett dolgát, míg benne nem török a bitskája . . . Engem ebben senki sem kövessen ám, ha tsak ravaszabb róka bőrével ki nem prémzi az eszét, mert benne szakad a' nyaka. Éljetek szerencsésen és tapasztaljatok.

Vége a' játéknak.

Simai darabjának alapja tehát, hogy Ravaszi, a furfangos szolga magára vállalja, hogy két társát kimenti a bajból, szövetkezik az ügyetlenebb Karakaival. Sikerül neki a két úrnak bizalmát is megnyernie, ők is segítségét kérik, pedig ellenük irányul minden terve: pénzt szerez tőlük két kliense számára, az egyik urat elvereti, a másikat kellemetlenségbe sodorja. Terve sikerül, megszabadítja két kliensét s minden jóra fordul, csak ő marad a bajban, mert az urak, különösen az egyik, bosszút forralnak ellene. Ekkor újabb furfanghoz nyúl, haldoklónak teteti magát. Molière darabjából is ennyi marad mindössze, ha elhagyjuk a nő szerepét s a szerelmi jeleneteket, mivel Simai darabja igen zavaros, szerkezete kusza, ennek áttekintéseül íme a két darab vázlatos összehasonlítása.

Molière három felvonását Simai öt »Szakasz«-ra bontja fel.

*Molière**Simai.*

I. fel. 1. jel.

I. szakasz 1. kimenés.

Octave azon jajgat, hogy atyja hazajön, Gondosházi sopánkodik, mit tegyen, ha Telekes nemsokára haza nem jön.

I. 1.

I. 2.

Silvestre—Karakai nem tud magában segíteni.

I. 2.

I. 6.

Fellép Scapin—Ravaszi, őt hívják segítségül.

I. 3.

I. 7.

Scapin—Ravaszi kéreti magát a segítségre.

II. 3.

II. 1.

Epizód: Léandre Scapint—Leski Kapartsait faggatja lopásáért.

II. 4.

II. 3.

Kellemetlenséget jelentenek: Léandrenek, hogy szeretőjét elrabolták, Karakainak, hogy a lopáson rajtaérték társaikat. Az imposztor megígéri segítségét.

II. 5. (+ II. 7.)

II. 5.

Scapin—Ravaszi elindul a pénzt megszerezni (a jelenet eleje pontosan Molière II. felv. 7. jel.-ből) és sikerrel jár. Simainál csak ezután történik meg az, a mivel Molière darabja kezdődik.

I. 1.

II. 8.

Silvestre—Karakai jelenti, hogy Argante—Telekes megjött. Most gyors segítség kell. Először

II, 7.

III. 2.

Ravaszi elhitei Gondosházival, hogy Telekes szelleme körüljár ú. m. Scapin—Gérontetal, hogy Léandre fogságba kerül; ekkor

I. 4. eleje.

III. 3.

Argante—Telekes megjön s Scapin—Ravaszi elbujva hangosan örül terve sikerültének.

III. 2.

III. 4.

Gondosházi szellemnek gondolva Telekest kiveri házából ú. m. Scapin azt állítva, hogy spadassinek tették elveri Géronteot és

III. 2.

III. 5.

Scapin—Ravaszi még azt állítja, hogy ő kapott verést.

Azonban Argante—Telekes, valamint Géronte—Gondosházi is rájönnek a csalásra és

III. 6.

V. 2.

ez utóbbi ugyancsak fenyegetőzik, hogy kemény bosszút áll az arczátlan szolgán, a kit

III. 8.

V. 3.

figyelmeztetnek a közelgő zivatarra.

III. 10.

V. 7.

Az általános felismerés után (Az apák lányaikat, Gondosházi Telekest) teljes kibékülés, csupán Scapin—Ravaszi ellen forr még Géronte—Gondosházi haragja; ekkor

III. 12.

V. 8.

hírét hozzák, hogy egy kalapács a fejére esett és haldoklik

III. 13.

V. 9.

behozzák a tettető imosztort és megbocsátanak neki.

Ebből a kimutatásból kitűnik, mennyire összezavarta Simai Molièrenek világos, félre nem érthető gondolatmenetét.

Tárgyalásunkból következik: Simai olvasta, valószínűleg eredetiben (tudott francziául) a Scapin furfangjait. Hasonló bohózatot akart írni, de mint kezdő író nem tudott a saját lábára állni. A darab első felében még csak segíti önállóságát az, hogy női szereplőktől meg kellett szabadítania a cselekvényt, noha ez árt darabjának, mely ilyenkor értelmetlenné lesz, végén azonban nem tudta kibonyolítani a csomót s ezért egyszerűen lefordította Molière megoldását.

Hogy a változtatások tőle valók-e, alig kétséges. Oly kezdetlegések, hogy egészen Simaira vallanak, azután meg nincs is alkalmas német vagy latin adaptációról tudomásunk, mely az iskolai színpadnak szólt volna. Az első ilyen latin átdolgozás 1778-ból való, iskolai előadásnak készült, de mivel a Simainál későbbi, nem jöhet számba.

Első Molière-fordításaink tehát iskolai színpad számára készült átalakítások, adaptációk, a milyenek minden nagyobb irodalomban találunk. A szerzetes színműírók nálunk, úgy mint a többi országokban kitűnő forrásokból merítettek s felhasználták a nagy remekírókat is. Nekik köszönhetjük, hogy Molière, ha nagyon megtépve is, már elég korán megjelentetett irodalmunkban.

GRAGGER RÓBERT.